

Ugenila je menda moja željo in dejala:

»Oprôsti« — naprosila sem jo, naj me tika kakor nekdej — »oprôsti me pripovedovanja; takó dobro kakor jaz vé tudi Vida, kakó se mi je godilo. Ako te zanimlje, naj ti pripoveduje ona.« —

Drugega dné na večer se je odpeljala Danica, naprosivši nas še, naj jo skoro posetimo.

Nekaj ur pred njo se je odpeljal tudi Božo v Gorico. Dejal je, da se vrne šele pozno v noč.

Zamišljeni sva zrla z Vido za Daničinim vozom, dokler me ni Vida lahko udarila po rameni, rekši:

»Ali vidiš ubogo sanjarsko dušo, kakova je?«

(Dalje prihodnjič.)

Novi Rim in ostanki starega Rima.

Spisal S. Rutar.

O, wie fühl' ich in Rom mich so froh, gedenk' ich der Zeiten,
Da mich ein graulicher Tag hinten im Norden umfieng,
Trübe der Himmel und schwer auf meinen Scheitel sich senkte,
Farb- und gestaltlos die Welt um den Ermatteten lag. —

I.

Goethe.

temi distihi je Goethe prav dobro pogodil velikanski razloček med meglenim severom in svetlim jugom, kjer se smeje vedno jasno nebó in kjer rase vedno zeleno drevje. »Sternhell glänzet die Nacht« poje véliki pesnik dalje v svojih rimskih elegijah — »sie klinget von weichen Gesängen; und mir leuchtet der Mond heller als nordischer Tag.« In res so v Rimu razvaline starih zgradeb na Palatinu, na Foru, kolosej in celó panteon mnogo čarobnejše pri mesečini, nego kadar jih razsvetljuje pekoče solnce.

Vender pa je imel Goethe najprej v mislih duševno, intelektualno svetlobo, ko je pisal tu navedene distihe, in tej duševni svetlobi se ne more nihče odtegniti, kdor pride tudi le za malo časa v Rim. »Tu nisem imel nobene popolnoma nove misli, pripoveduje mojster nemške proze v svoji »Italienische Reise«, »nič mi ni bilo popolnoma novega; ali stare misli so stopile prédme takó določeno, tolikanj živo in med seboj združene, da jih lahko imenujem nove misli. Kamorkoli grem, najdem staro znanko v novem svetu; vse je takó, kakor sem si mislil, in vender vse novo. Vsak dan se mi predstavi nov, znamenit

predmet, vsak dan gledam nove, velike in čudovite podobe, a vse skupaj daje celoto, katero si dolgo mislimo in gledamo v sanjah, toda s svojo domišljijo je ne moremo doseči. — Prav to lahko rečem o svojih opazbah, o svojih idejah.«

Evo vam v kratkih besedah glavnega vtiska, katerega naredi Rim na vsakogar, kdor pride prvič v večno mesto! Že naslov »večno mesto« ima magiško moč, da človeka kàr elektrizuje. Tukaj so se torej kazale meščanske kreposti in državniške zmožnosti, ki so iz malega začetka ustvarile svetovno državo; tu so stolovali mogočni cesarji, pred katerimi je trepetal svet; odtod so brzdali papeži kرونane glave in drzne učenjake; semkaj so hodili nemški vladarji po bliščobo svoje vlade, ali tu so tudi prelivali svojo srčno kri, tu so izgubili zdravje in vojsko; tu so opešali in onemogli ter izgubili premoč v Evropi. Res, zgodovina Rima je zgodovina človeške omike!

Po svoji zunanosti nam Rim ne podaja ničesar posebnega, ne navadnega, kar bi se ne videlo pri drugih mestih. Kar se tiče lepote, rimsko mesto celó zaostaja za drugimi v Italiji, za Milanom in Florencijo. Če vzamemo samó notranje, starejše mesto, tedaj moramo pač reči, da ni nič drugega nego »groblja kamenja«. Trgov nima malone nikakih; ulice so jako ozke in večinoma oglate, zavite, hiše pa temne in zatohle. Kar ima Rim lepot, razven cerkvâ in nekaterih palač, ki pa takisto niso kdo vé kaj, vse to izvira iz novejšega časa.

Tudi mestno ozidje je ostalo malone óno, kakeršno je bilo že za cesarjev, po imeni za Avrelijana in Proba, in še sedaj ima mesto štirioglato obliko, »Roma quadrata«. Sósebnó na levi stráni Tibere se mestno ozidje menda ni premeknilo niti za ped, dasi je mnogo hiš in imenitnih cerkvâ zunaj tega ozidja. Zanimljivo je, da stoji vojašnica in vojaško vežbališče še vedno na tistem mestu, kjer so imeli nekdaj pretorijanci tabor. Nekoliko drugače je to na Tibere desni stráni, ker tu je opasovalo Avrelijanovo ozidje le majhen del Janikula, kjer je stala baje rimska »arx« ter dolino med njim in reko, takó imenovani Trastevere. Papež Leon IV. je potem že v IX. stoletji ogradil še Vatikan in položil temelj takó imenovanemu »Leoninskemu mestu«; papež Urban VIII. pa je potegnil v prvi polovici XVII. stoletja mestno ozidje po vsem hrbtu Janikula skoro tja dôli do nekdanjega Avrelijanovega ozidja na Tibere desnem bregu. To ozidje se je potem mnogokrat popravljalo; prizidali so mu stolpe in ohranili vsa vrata, kakeršna so bila za cesarjev.

Seveda pa ves ta prostor med ozidjem ni bil nikoli poln hiš in človeških bivališč, temveč vrtovi so pokrivali večino obzidanega pro-

stora. Le sredi mesta, blizu Tiberinega kolena, stala so poslopja bolj nagosto, zlasti na podnožji Kapitola. Še pred desetimi leti so bili v severovzhodnem delu mesta, potem blizu srednjega kolodvora in dalje od S. Maria Maggiore proti jugovzhodnem roglju mesta zgolj vrtovi in zato podnebje jako nezdravo. Ko so pa sezidali hiše in začeli več kuriti, izboljšalo se je tudi podnebje, takó da se izhaja vsaj za silo. In niti dandanes ni ves svet med ozidjem pokrit s hišami, nego ostaja še mnogo praznega prostora, n. pr. na jugu in jugozapadu, dalje po vsem gorenjem delu Janikula in Vatikana. Vse ozidje je dolgo 25 *km*, in med njim je 14.17 *km*² svetá.

Tla, na katerih je Rim sezidan, niso bila nikdar ravna in niso niti dandanes, dasi so najnižji deli mesta po 5 do 6 *m* globoko podsuti in dasi so zlasti v novejšem času zasuli mnogo globel, da bi tla zjednačili in napravili zložne ceste. Vender so te še vedno zelo strme, zlasti óne, ki držé proti kolodvoru. Kdor bi sedaj iskal starih gričev v Rimu, prišel bi v veliko zadrego, ker se mnogi izmed njih čisto nič več ne spoznajo, a drugi (kakor Kapitolin in Palatin) ne naredé nikakega vtiska, kar se tiče njih višine. Srednja gladina reke Tibere pri Angelskem mostu znaša 6.5 *m*, in najnižji del sedanjega mostu (pred panteonom) leží komaj 14 *m* nad morjem. Posamezni rimski griči imajo nastopno nadmorsko višino: M. Coelius 48 *m*, Capitolinus 48 *m*, Palatinus 50 *m*, Aventinus 50 *m*, Quirinalis 50 *m*, Viminalis 56 (kolodvor 59 *m*), Pincius 56 *m*, Esquilinus 58 *m*, Vaticanus 75 *m* in Janiculus 85 *m* (odnosno 89 *m*). Tem višinam primeri še Monte Mario 146 *m* (skózenj je potegnjen rimski poldnevnik) in jabolko kupole Sv. Petra pod križem 172 *m* nadmorske višine.

In sedaj se nekoliko oglejmo po ulicah! Glavna prometna žila so najširše rimske ulice »Via Nazionale«, ki držé skoro naravnost od kolodvora proti jugozapadu v pravo središče mesta, »Piazza di Venezia«. Njih podaljšek so potem tudi široke, toda mnogokrat zavite ulice »Vittorio Emanuele«, ki nas privedejo po najkrajšem poti do Angelskega mostú. Od tega se vidi naravnost proti zapadu na trg Sv. Petra in na najveličastnejšo hišo božjo. Druge orijentujoče ulice so slavni »Corso«, ki drží od Piazza di Venezia v premi črti 1½ *km* daleč skoro naravnost proti severu na »Piazza del Popolo« ob podnožji M. Pincija in blizu najsevernejše meje rimskega mesta. S tu omenjenega trga drží še dvoje ravnih ulic nazaj v mesto, in sicer na zapadu Corsa »Via di Ripetta« proti ulicam »Vittorio Emanuele«, na vzhodu pa »Via del Babuino« na »Piazza di Spagna« in dalje »Via de' due Macelli« v ulice »Tritone«, ki držé od Corsa (»Piazza della Colonna«)

vzporedno z »Via Nazionale« proti kolodvoru in so zato jako živahne, ali zaradi svoje ozkosti tudi prav nevarne. Med Tritonom in »Via Nazionale« drži od kraljeve palače na Kvirinalu proti severovzhodu »Via Venti Settembre« naravnost do »Porta Pia«, skozi katera je pridrla italijanska vojska dné 20. septembra leta 1870. in zasedla Rim. Na tistem mestu, kjer so Italijani predrli mestno ozidje, vzdana je spominska plošča in blizu nje druga, na kateri so zapisana imena vseh (50) tedaj padlih italijanskih vojakov. Poleg tu omenjenih ulic bi bile še spomina vredne one, ki držé pod raznimi imeni od Monte Pincija popolnoma naravnost 2880 m daleč mimo cerkve S. Maria Maggiore do »Santa Croce in Gerusalemme« na jugovzhodni strani mesta, blizu lateranske bazilike.

Ravne, široke ulice in lepe moderne hiše so po vsi vzhodni tretjini mesta, dalje zunaj ozidja pred Porto Pijo in »Porta S. Lorenzo« za kolodvorom proti krasnemu pokopališču »Campo Verano«. Ta novi del mesta na Kvirinalu, Viminalu in Eskvilinu je popolnoma podoben novim zgradbam v Pragi, na Kraljevih Vinohradih in v Karlinu. Ulice so potegnili kàr naravnost in jih podzidali, da držé bolj po ravnem. Zató imajo vse hiše zeló globoke kleti in podzemeljske prostore; a tam, kjer še niso hiše sezidane, vidi se, kakó globoko dólí ležé vrti in še ne obdelana zemlja. Najnovejši Rim pa je na takó imenovanih »Prati del Castello« na severni stráni Angeljske trdnjave in prav blizu Sv. Petra. Tu so začrtali in po nasipih izvédli popolnoma nove ulice, ki se pravokotno križajo in imajo zgolj zgodovinska imena, zlasti rimskih pisateljev (najširše se imenujejo »Via Giulio Cesare«). Celó relse za tramvaj so že položili, ali kdaj se bode ta vozila, ne vé še nihče, ker je ta del mesta še malo obljuden. V nekaterih ulicah stojé 4—5 nadstropne hiše, po drugih so šele začete ali na pol dozidane, potem opuščene. Mnoge hiše, ne le tu, nego tudi po omenjenih novih delih mesta, ostale so brez streh in so že na pol razpale. Rimljani so hoteli namreč kàr čez noč ustvariti veliko mesto. Ali prebivalcev ni bilo od nikoder, nihče ni iskal stanovanja v novih zgradbah: Rimljani ne, ker ga niso potrebovali, tujci pa zato ne, da nimajo predaleč do glavnih cerkvâ in umetniških zbirk. Nastal je grozovit »polom«, in marsikdo je izgubil vse svoje imenje. Takó se je zgodilo, da stanujejo sedaj po najnovejših poslopjih (pri tleh, v prvem in drugem nadstropji) najubožnejši ljudje, ki ne morejo niti najemnine plačati in se dajó poditi od hiše do hiše. Na tlorisih je načrtanih mnogo ulic, katerih še nikjer ni in jih menda tudi nikoli ne bode (n. pr. blizu Ponte Mole).

Toda ne le sezidali, nego tudi podrli so premnogo hiš, zlasti na Kvirinalu, Kapitolu, ob Corsu Vittorio Emanuele in ob bregovih

Tibere. Poslednje delo je bilo jako potrebno ne samó zaradi tega, da se napravijo lepa prostorna obrežja za šetanje, nego zlasti zató, da se reki struga uravná in razširi. Zlasti blizu Angeljskega mostú je bila struga prej neizrečno ozka, takó da je ob vsaki povodnji voda udarila v mesto in poplavila ves del do Corsa, če ne še dalje. Na pročelji cerkve »S. Maria sopra Minerva« blizu panteona so zaznamenovane najstrahovitejše poplave iz leta 1422., 1495., 1530., 1557. in 1598. Najviše je sezala voda leta 1598., namreč 5 *m* nad mestnim tlakom. Po zadnji veliki povodnji meseca decembra leta 1870. so začeli širiti strugo in zató so morali podreti tudi Angeljski most na obeh stranéh, ker je bil prekratek. Namesto njega so postavili začasno železen most, katerega pa zopet poderó, ko dozidajo Angeljski most. Poleg tega drži čez Tiberó še sedem mostov (iz najnovejšega časa je »Ponte Margherita« blizu Piazza del Popolo), a zasnovali so še tri nove. Obrežja ob Tiberi delajo od rezanega kamenja s cementom zvarjenega, ki bode izvestno mestu v veliko lepoto. Škoda, da to podjetje napreduje takó počasi kakor sploh vsako javno delo v Italiji.

Kdor hoče pregledati Rim, pojdi zjutraj na M. Pincio, proti večeru pa na Janikul. Nasade na Pinciji so začeli delati Francozje leta 1809., dovršil pa jih je papež Pij VII. po svojem povratku iz Fontainebleaua. Tu rase mnogo krasnega drevja in redkih rastlin. Na Pinciji je najpriljubljenejše izprehajališče in ščakališče Rimljanov, sosebnó imenitne gospode, ki se vozi v lepih kočijah. S tega griča uživamo krasen razgled na Piazza del Popolo, na Prati del Castello in na Vatikan, zlasti na cerkev Sv. Petra. Ali tudi drugi deli mesta proti jugu se vidijo prav dobro, in poleg brezštevilnih zvonikov našteješ lahko s Pincija dve rotundi (panteon in gledališče Umberto) ter dvanajst kupol. Tik Pincija je »villa Medici«, sedaj francoska akademija umetnostij; za njim pa se vlečejo daleč naprej lepi nasadi »ville Borghesi«, kjer prirejajo Rimljani ljudske veselice. — Z Janikula je še krasnejši razgled, zlasti proti vzhodu, na vse mesto, na žalostno rimsko »campagno«, potem na albanske in sabinske gore ter na mesteca ob njih obronkih. Vender tudi proti zapadu (velikanski nasadi vile »Doria-Pamfili«) in proti severu, na kupolo Sv. Petra in M. Mario, kjer redé vojne golobe, ozira se prav rado naše okó. In daleč tam góri za M. Marijem se nam prikaže zobčasti Soracte (691 *m*), o katerem poje Horacij pri kupici žarkega vina:

»Vides ut alta stet nive candidum Soracte« i. t. d. (Carmen, I. 9).

(Dalje prihodnjič.)

Novi Rim in ostanki starega Rima.

Spisal S. Rutar.

(Dalje.)

II.

Prvi znak Rima, po čemer se odlikuje od vseh drugih velikih mest, to je velikansko število cerkvâ, obeliskov, vodometrov, potem duhovnikov in varuhov javne varnosti. Govorimo najprej o zadnjih.

V Rimu so tri vrste redarjev: karabinerji, državna policija in mestna policija. Karabinerji so podobni našim orožnikom, zgolj visoki, močni in tudi lepi ljudje, ki so domá večinoma na Piemonteskem. Nosijo črno obleko (frak) in čuden napoleonast klobuk, na katerega nataknejo o svečanostih še lepo pisano perje. Teh javnih in najbolje discipliniranih javnih stražnikov imajo Italijani po cele polke, in po nevarnejših krajih jahajo tudi na konji. Vedno hodita po dva in dva skupaj, in sicer je tisti, ki je po osebi višji, navadno tudi na višji stopinji. Hodijo pa jako zložno in celó malomarno po ulicah, takó da človek ne vé, ali se bolj izprehajajo ali bolj pazijo na javni red. Še več (zlasti v Rimu) je državnih redarjev, ki stojé pred vsakim javnim in količkaj važnim poslopjem. Ti imajo paziti zlasti na ponočne nemirneže in kalilce javnega reda, toda če le morejo, radi zatisnejo okó. Mestni redarji skrbé za javni red in promet po ulicah, vendar menda nikjer ne povozijo toliko ljudij kakor v Rimu, ker vozniki brezozirno dirjajo in konje neusmiljeno podé. Poleg tu omenjenih varuhov mirú in reda je še vse polno finančnih stražnikov, vrtnih paznikov i. t. d.

Izvestno se nihče ne čudi, da je v »središči katoličanstva« vse polno duhovnikov, vendar čudno je, da nosijo takó različno obleko (po barvi in kroji) ter da se tudi drugače po zunanosti mnogo razločujejo, ker nosijo brado ne le kapucini, nego tudi drugi duhovniki najrazličnejših vzhodnih verskih izpovedanj. Kar se tiče barve, to je menda nima božja mavrica, da bi je ne posnemala obleka rimske duhovščine, in tisti, ki so izumili našitke za razne vojaške oddelke in razne polke, morali so gotovo hoditi v šolo k rimskim krojačem duhovskih oblek. Jedino klobuk nosijo malone vsi jednak, t. j. okrogel oglavnik s pripetimi krajci, katerega vidiš na glavi najnižjega duhovnika, kakor prvega kardinala; vsa druga obleka, polna trakov, verižic, križev i. t. d., pa se ne dá opisati z majhnimi besedami.

Ta različnost se vidi zlasti pri redovnikih in redovnicah. Italijanska vlada je sicer zatrla vse redove, ker nje zakoni ne priznavajo skupnega samostanskega življenja, toda po omenjenem zatoru je nastalo še več samostanov, nego jih je bilo prej, in število samostancev se je malone podvojilo. Ustanovili so namreč samostane kot zasebne zadruge, kjer ima jedna imenovana oseba toliko in toliko drugih na stanovanji in hrani. Razven nekaterih večjih samostanov (frančiškanskih, kapucinskih, avguštinskih i. t. d.) je preobilo takih manjših zavodov, in človek kàr ostrmí, ko zapazi sredi najobljudenejših ulic omrežena okna, kakor bi bil sredi turškega mesta. Premnogo je zlasti ženskih samostanov usmiljenih in šolskih sester i. t. d.

Nekaj posebnega so tudi gojenci brezštevilnih duhovskih zavodov, ki hodijo po dva in dva na izprehajališča, ali pa se vozijo v šolo s svojim omnibusom. Gojenci so kàj različno uniformirani, nekateri do malega takó kakor učenci vojaških kolegijev, takó da bi jih človek lahko zamenjal, ko bi ne videl, da jih spremlja mlad duhovni prefekt. Drugi so oblečeni kakor mladi plemiči, nosijo črn frak, rokavice, visok cilinder, in to že majhni paglavci od 10—12 let (»Collegium Marianum«). Največ pa je teologov ali takih duhovnikov, ki se pripravljajo za rimski doktorat »sanctissimae theologiae«. Med temi se najprej opazijo nemški gojenci (med katerimi je tudi nekaj Slovencev), ki hodijo v širokih rdečih haljah in pridno nemški brbljajo. Sicer pa imajo tudi Poljaki, Čehi i. t. d. svoje kolegije v Rimu. Največ take duhovne in polduhovne mladeži vidiš v nedeljo popoldne, ali pa vsak dan po šoli proti večeru, kakó se izprehajajo, ali prav za prav v plahutajočih, trakov polnih haljah hité po M. Pinciji in po bližnjih nasadih vile Borghese. Zlasti na Pinciji kàr mrgolí omenjenih gojencev s knjigami v rokah ali pa tudi glasbo poslušajočih.

Rim je sezidan na suhem, peščenem svetu, kjer ni studencev. Zategadelj so že rimski kralji, sosebnó pa cesarji poskrbeli, da so navrnili mnogo zdrave vode v nezdravo mesto. Takih vodovodov je bilo vse polno, sosebnó z albanskih in sabinskih gorâ, n. pr. aqua felix, aqua Claudia, aqua Alexandrina, aqua virgo, aqua Marcia i. t. d. Ostanke starorimskih vodovodov zasleduješ daleč zunaj mesta tja po rimski campagni, toda njih oboki so sedaj polomljeni, in kolikor jih še stoji, podobni so od daleč kozolcem po naših žitnih poljih. Mnogo vodovodov so dali papeži popraviti in to v dotičnih napisih ovekovečiti, n. pr. Trajanov, ki dovažá vodo iz jezera Bracciano skoro na vrh Janikula. Ker ga je dal leta 1622. popraviti papež Pavel V., imenuje se sedaj aqua »Paola«. Koncem vsakega vodovoda so v mestu

lepi vodometi, katere so večinoma postavili papeži. Najlepši je pač »fontana Trevi« blizu trga Colonna, skozi katero se izliva »aqua virgo«. Podoben je prirodnemu skakalcu, ki razliva svojo vodo po raznih skalah v spodnji tolmun. Ta vodometa (ali prav za prav vodopad) so dali postaviti papeži Pij IV., Vrban VIII. in Klement XII. Po lepoti je drugi vodopad ravnokar omenjeni Pavla V., tretji pa »Termini« blizu kolodvora, ki dovaja »aqua Felix« in »aqua Alexandrina«. Na vodopadu je postavljen kip Mojzesa od Prospera iz Brescije, tekmeča Michelangela. Blizu te fontane je nov, lep vodometa, katerega ponoči razsvetljuje elektriška luč. Drugi lepi vodometi so na trgih Barberini (Tritone); del Popolo, Kvirinal, Navona (blizu panteona), Mattei (»želvin« vodometa), zlasti pa ónadvá na trgu Sv. Petra.

Pri vsakem vodometu, pred vsako večjo cerkvijo in na sredi večjih vrtov so postavljeni egipetski obeliski. Najvišji stoji na trgu poleg lateranske cerkve; bil je prinešen iz Teb v Gorenjem Egiptu. Tam ga bil dal postaviti Tutmosis II., a Konstantin Véliki ga je dal prenesti v Rim in postaviti na sedanjem mestu. S podstavcem vred je 32 m visok, od rdečega granita in poln hieroglifov. Po visokosti drugi bi bil obelisk na trgu »del Popolo« (skoro 29 m s podstavcem vred), a tretji na trgu Sv. Petra (25 m 13 cm brez podstavca). Tega je dal cesar Kaligula leta 39. prepeljati v Rim, papež Sikst V. pa ga je tukaj postavil leta 1586. Skózenj je potegnjen poldnevnik, in okolo njega je načrtana vetrovnica. Za temi bi prišel obelisk na Kvirinalu (14.45 m brez podstavca, od črnega granita) in óni pred Sv. Trojico na góri (14.17 m), kateri je stal v starem veku v Salustovih vrtih, a papež Pij VI. ga je dal semkaj postaviti leta 1789. Tudi sredi nasadov Monte Pincija stoji precěj visok obelisk, manjši pa stojé pred palačo italijanske zbornice poslancev na Monte Citorio, od Psametiha iz Heliopola, pri panteonu in pred cerkvijo S. Maria sopra Minerva (izvirajoč iz nekega Izidinega svetišča).

O rimskih cerkvah pa ni takó lahko poročati kakor o drugih zanimljivostih. Vseh skupaj je skoro toliko kolikor dni v letu, namreč okolo 350. Pri tem pa niso všete razne kapelice in zasebni oratoriji. Da je največja in najmogočnejša cerkev óna Sv. Petra, to je obče znano. V sedanji obliki je bila dozidana leta 1626. (žal, da ne strogo po načrtih Michelangelovih). Dolga je 186.36 m in ima prostora za 57.000 ljudij (Sv. Štefana na Dunaji le za 12.000, Sv. Marka v Benetkah le za 7.000). Ta cerkev ne vpliva na ogledovalca toliko po svoji krasoti in umetniški izvedbi, kolikor po svoji vzvišenosti in veličastnosti. Kakó velikanska je ta cerkev, to se najbolj razsodi po nje kupoli, ki je takó

srečno postavljena, da se jo od povsod vidi prav dobro. Prvi njen hodnik stoji 53 *m* nad cerkvenim tlakom, in tu ima kupola 42 *m* v premeru, a nje zunanji obseg meri blizu 200 *m*. Od znotraj ima vse polno mozajiških slik; apostoli in angelji so po tri metre visoki, in vender se zdé od spodaj zeló majhni. Takšni se nam kažejo tudi od zgoraj dól ljudje v cerkvi. Sosebno krasno se sliši od spodaj petje in glas orgelj. Na tem hodniku pojó »angelji« (okolo 200 dečkov), kadar pride papež s sijajnim spremstvom v cerkev. Če govoriš na steno kupole, pride po nji glas na nasprotno stran do osebe, ki bi te sicer naravnost v premeru govorečega ne umela.

Drugi hodnik je 73 *m* visok (kolikor ljubljanski Grad nad Mestnim trgom), in premer kupole znaša tu 25 *m*. Podobe so 6 *m* visoke, in vender se zdé od spodaj čisto majhne. Pogled v globočino je zeló omotičav. Tretji hodnik je 102 *m* visok in ni več odprt, nego le skozi okna gledaš nizdolu v cerkev, kjer se ljudje komaj razločujejo. V višini 108 *m* se začinja »lanterna«, t. j. stebrast hodnik okolo temena kupole. Z njega uživaš najlepši razgled na mesto (polno bliščečih oken in streh), na Tiberu, na campagno, na albanske gore in tja dól na morsko obalo pri Ostiji. Od tu góri se vidijo ljudje na Sv. Petra trgu ali pa vojaki na bližnjem vežbališči že kakor muhe. Od lanternne prideš lahko po tesnih stopnicah in naposled po strmi lestvici 31 *m* više v medeno jabolko, ki je toliko, da ima v njem prostora 10—12 ljudij. Tukaj pa je skoro vse temno, zeló vroče in razgleda ni nikakejšnega. Vsega skupaj je kupola 139 *m* visoka.

Druga rimska cerkev po velikosti (127 *m* dolga), a po lepoti gotovo prva, to je cerkev Sv. Pavla zunaj mestnega ozidja ob cesti, ki drži v Ostijo. Po velikanskem požaru leta 1823. so jo pozidali mnogo krasneje in jo posvetili leta 1854. Za véliki oltar je daroval ruski car Nikolaj I. papežu štiri krasne podstavce od malahita, egipetski khedive pa štiri stebre od belega orijentskega marmorja. Nad oboki vélike ladje so mozajiške podobe vseh papežev od sv. Petra do Pija IX. (sv. Linus ima vdlane oči od briljantov). Nad sto oken spušča svetlobo v to veličastno cerkev, in na steklih so prekrasne Moronijeve slike, katere je pa zeló poškodoval stisnjeni zrak, ko se je junija meseca leta 1890. razletela bližnja praharnica. Novo pročelje cerkve še ni dodelano. Tretja cerkev je brez dvojbe Sv. Ivana v Lateranu (122 *m* dolga), ki se ponosno imenuje: »Sacrosancta ecclesia Lateranensis, omnium urbis et orbis ecclesiarum mater et caput«. To cerkev je podaril cesar Konstantin papežu Silvestru kot stolico, in še sedaj je papež župnik te cerkve, v kateri hranijo glavi sv. Petra in Pavla.

V bližnji krstilnici je bil krščen Konstantin, v palači poleg cerkve pa so stanovali papeži do leta 1308., ko so se preselili v Avignon.

Po velikosti, imenitnosti in lepoti pride potem cerkev S. Maria Maggiore, tam, kjer je stalo nekdanje svetišče Venere in Rome na starem Eskvilinu. Na mestu paganskega svetišča so postavili že sredi IV. stoletja krščansko cerkev, katero pa so pozneje mnogokrat prezidali. Ladje deli 42 krasnih stebrov, ki so bili sèm prinešeni iz Hadrijanove vile pod Tivolijem, in óni štirje stebri, ki nosijo baldahin nad vélikim oltarjem, stali so nekdanj v Hadrijanovem kopališči. V nekovi stranski kapeli te cerkve kažejo podobo M. B. evangelista Luke. — Peta bazilika je Sv. Lavrencija zunaj mesta za železniško postajo. Tukaj je pokopan Pij IX. v krasni kapeli z mozajiškimi slikami, in zunaj cerkve se razprostira rimsko pokopališče s krasnimi spomeniki še lepšimi nego na slavnem »Campo santo« v Bolonji. Razven v teh pet cerkvâ zahajajo romarji še v S. Croce in Gerusalemme (ostanki križa Kristovega, žebelj, trnjeva krona) in Sv. Sebastian ob stari »via Appia«; (pod cerkvijo so imenitne katakombe, kjer je pokopanih 174.000 mučnikov in 46 papežev).

O vseh drugih cerkvah, ki imajo tudi vsaka svojo znamenitost, n. pr. »Ara coeli« Jezuska, »S Pietro in vincoli«, Petrove verige i. t. d.), moram tu molčati. Omenim naj le še dveh, ki utegnejo zanimati marsikaterega Slovana, to sta cerkvi Sv. Klementa in Sv. Jeronima. Prva je v ulicah Sv. Ivana Lateranskega in ima imenitno staro spodnjo cerkev s freskami (Kristus blagoslavlja sv. Cirila in Metoda). Sedanji papež je dal sezidati kapelo Sv. Cirila in Metoda, v kateri se vidi podoba, kakó prenaša sv. Ciril ostanke sv. Klementa iz Tavride v Rim. — Med najmanjše rimske cerkve spada gotovo óna Sv. Jeronima v ulicah Ripetta nasproti jednakoimnemu mostu. Poleg nje stoji star gostinjec (hospicij), ki je bil iz početka namenjen vsem južnim Slovanom, dokler niso v XVII. stoletji nekovi lakomneži odtisnili Slovence, češ, da niso južni Slovani, ker spadajo pod »cesarja«. Takó sedaj Slovenci nimajo nobenega zavetišča v Rimu, ker v takó imenovani »avstrijski« zavod dell' Anima vzprejemajo le óne romarje, ki nemški govoré, četudi so iz »rajha« domá! — V svetojerolimskem gostinjski živita in delujeta dva vrla hrvaška pisatelja, kanonika Crnčić in Parčić, katera naj mili Bog še dolgo ohrani zdrava in čvrsta!

(Dalje prihodnjič.)

Novi Rim in ostanki starega Rima.

Spisal S. Rutar.

(Dalje.)

III.

Mnogo neznatnejše so palače rimske. Niti slavni Vatikan, ki se imenuje največja palača na svetu in obseza 22 dvorišč in 11.000 sob, ni prava palača, nego le konglomerat mnogobrojnih in prerazličnih poslopij, ki niso postavljena po enem načrtu in torej ne podajajo harmonijske skupine. Zidali so ga namreč mnogo vekov (nekateri postavljajo njega začetek celó v IV. stoletje) in tudi po prvi dovršitvi v XII. stoletji so poznejši papeži dozidavali vedno nove in nove dele, kakor je baš nanesla prilika in potreba. Če pogledaš Vatikan s kupole Sv. Petra, zdí se ti res, da je to jetnišnica ali vojašnica. Tudi bližnji vrti, (ki so bojda prav tam, kjer so bili nekdanj Neronovi vrti poleg njegovih tērm), ne podajajo nič posebnega, ker so precēj zanemarjeni. — Še menj pa imponira po svoji zunanosti kraljev grad na Kvirinalu, katerega je začel zidati papež Gregor XIII. leta 1574., a dovršil papež Pavel V. leta 1615. Pred njim na trgu poleg vodometa stojita Kastor in Poluks, konje držeča; o njiju trdē, ali brez dokazov, da sta delo Fidiije in Praksitela. V palači je znamenita »Cappella Paolina«, ki ima tisto obliko in velikost kakor slavna Sikstinska kapela; tudi slike so posnete po Rafaelovih apostolih. V jedni sobi vidiš mozajiški tlak iz Hadrijanove vile, v drugi pa Overbekovo sliko, kažočo beg Papeža Pija IX. leta 1848. v Gaeto. V tej palači so prej birali papeže; tu kažejo dimnik, skozi katerega se je pokadilo, ko so sežgali brezuspešne volilne listke (»il papa è andato in fumo«) in na hodniku proti trgu so naznanjali po srečno dovršeni volitvi radovednemu ljudstvu: »Habemus papam!«

Za nas najvažnejša palača je Palazzo Venezia, katero smo srečali že na prvem potovanji skozi mesto. To obširno poslopje je sezidano v preprostem strogem renesančnem zlogu in je podobno trdnjavi z zobčastim robom na strehi. Sezidati je dal to palačo papež Pavel II. (Benečan) leta 1468. po načrtih Julijana de Maiano, in sicer večinoma od gradiva Kolosejevega, a papež Klement VIII. jo je podaril beneški republiki kot sedež nje poslanca pri sv. stolici; (sedaj sta v nji nameščeni obedve avstrijski veleposlanstvi). Od Benečanov jo

je podedovala Avstrija leta 1797., in ko so Italijani leta 1866. v naglici sklepali mir z našo državo, pozabili so bili popolnoma to avstrijsko posestvo. Takó je ostala ta palača s sosodnim trgom do denšnjega dné samostalna svojina avstrijska in je eksteritorialna, prav kakor n. pr. republika S. Marino. Do palače in trga nima italijanska vlada nikake knežje pravice, in niti italijanski redar ne smé stopiti nanj, takisto ne, kakor se ne smé prikazati v Vatikan. Zató so pristni Italijani neizrečno jezni na to palačo. Vselej, kadar korakajo demokratiška društva mimo nje ali kadar je civilen pogreb, obrnejo zastavonosci, gredé mimo te palače, zastavin drog po konci (tudi dijaška društva so storila takó za zadnjega bivanja nemškega cesarja v Rimu), glasba zdajci utihne sredi akordov, in grobnotiho korakajo dalje. Ko pa pridejo na drugo stran palače, tedaj hipoma zaigrajo Garibaldijevo himno: »Vá fuori d' Italia, vá fuori, stranier!« — Ko je naš presvetli cesar zvedel za to razdraženost, hotel je italijanski vladi podariti manjši del palače (»il palazzino«) z ozirom na to, da postavljajo za njim nov spomeník Viktorju Emanuelu na podnožji Kapitola. Ali Italijani so rekli, da od »avstrijskega cesarja« ne potrebujejo darú in da hočejo palačo kupiti. Nató je avstrijska vlada odgovorila: »Dobro, prodamo vam jo, toda dajte nam zánjo sedem milijonov lir.« Ker pa Italijani nimajo milijonov (pozitivnih namreč), ostala je palača še vedno avstrijska in bode bržkone vedno.

Poleg tu opisane palače stoji cerkev Sv. Marka, katero je baje ustanovil papež sv. Marko leta 336., a že omenjeni papež Pavel II. jo je povečal in okrasil z mozajiškimi slikami. Pozneje so jo še razni kardinali te bazilike (večinoma po rodu Benečani) zeló olepšali in obogatili. Stebri srednje ladje so od lepega zeleno-progastega marmorja, in v stranskih kapelah je mnogo nagrobnih spomeníkov beneških kardinalov. Na tej cerkvi izvršuje Avstrija svoj protektorat in prav takó še na treh drugih, t. j. Imeni Marije ob Trajanovem trgu, l' Anima blizu trga Navona in cerkvi S. Maria degli angeli, v Dijoklecijanovih termah blizu kolodvora. Ker pripada tem cerkvam tudi nekaj hiš, nastanejo mnogokrat silno zamotana in sitna vprašanja med avstrijsko in italijansko vlado.

Nasproti palači Venezia na istoimnem trgu se dviga palača Torlonia, ki je bila v tem stoletji takó popravljena, da spada med najlepše sedanje rimske palače. V nji je gledališče, hipodrom in zbirka slik in kipov. Blizu nje stoji palača Colonna (na oglu »Via Nazionale« in »Piazza S. S. Apostoli«), ki nam podaja najlepši vzgled starejših rimskih palač. Dvorane imajo krasne freske raznih rimskih

umetnikov, in v prvem nadstropji je tudi bogata zbirka slik. Prav takšno opazujemo lahko v bližnji palači Doria (ogel Corsa in Vittorio Emanuele), kjer se čudiš prekrasnemu dvorišču, postavljenemu po načrtih stavbarja Bramanteja.

Jedna najplemenitejših renesančnih palač v Rimu je Cancelleria (v ulicah Vittorio Emanuele blizu Navone), jedino poslopje, katero je italijanska vlada v notranjem mestu pustila papežu. Začel je to palačo zidati kardinal Mezzarota z gradivom iz Koloseja po načrtih glasovitega umetnika Bramanteja. Lepo pročelje je izvēdel Dominik Fontana proti Bramantejevim načrtom. Na dvorišči je zanimljiv dvojen portik, ki sloni na 44 granitnih stebrih. V veliki kapeli je naslikal Vasari razne dogodke iz življenja papeža Pavla III., v mali pa so videti freske Pierina del Vaga. Na velikih stopnicah so zabodli ministra Rossija dne 15. novembra leta 1848. Z omenjeno palačo je združena kardinalska cerkev »S. Lorenzo in Damaso«, katero je dal sezidati kardinal Riario leta 1495. po Bramantejevih načrtih; tedaj so podrli staro cerkev Sv. Lavrencija, katero je dal sezidati papež Damasus I. 380. Blizu »Cancellerie« je »Piazza di Fiori«, kjer so postavili dne 9. junija 1889. leta spomenik Giordanu Brunu prav ondu, kjer je bil sežgan leta 1589. Na podstavci so medaljoni raznih reformatorjev, med njimi tudi Jana Husa.

Na južni strani tu omenjenega trga je »Piazza Farnese« z dvema lepima vodometoma s kadunjama iz Karakalovih tērm. Na tem trgu se dviga lepa palača Farnese, katero je sezidal leta 1530. kardinal Aleksander Farnese (poznejši papež Pavel III.). Michelangelo je postavil na pročelje lepo podstrešje, potem dvorišče in gorenja nadstropja. V veliki dvorani so naslikali Caracci, Domenichino, Reni in Lanfranco imenitne freske, ki kažejo mitološke dogodke erotiškega značaja. Tukaj biva sedaj francosko veleposlanstvo. Prav blizu te palače je palača Spada (sezidana leta 1540. za kardinala Capo di Ferro) s precēj lepo zbirko slik. Nekoliko bolj proti vzhodu (med Vittorio Emanuele in Tiberu), ob trgu »Tartaruga« ali »Mattei« (z že omenjenim vodometom v podobi »želve«, katero nosijo štirje bro-nasti mladenči, leta 1585.) stoji palača Mattei, sezidana na razvalinah rimskega »Circus Flaminius«. Le nekoliko korakov dalje proti Tiberi je palača Cenci (na istoimnem) trgu), rojstveni dom Beatrice Cenci, »najlepše rimske deklice«. Tu blizu je tudi židovski »Ghetto« s sinagogo. Še nekoliko bolj proti jugovzhodu, malone na podnožji Kapitola, stoji palača Orsini (prej »Savelli«), na razvalinah rimskega gledališča »theatrum Marcelli«, ki je imelo prostora za 20.000 gledalcev in tri nadstropja z dorskimi, jonskimi in korintskimi stebri.

Na Tibere desni strani sta najimenitnejši palači Corsini in Farnesina, do katerih nas privéde Sikstov most od tukaj omenjenih poslopij. Prva je jedna največjih in najimenitnejših zgradb sedanjega Rima; sezidati jo je dal papež Klement XII. Imenitna je ta palača sosebnó, ker je v nji bivala švedska kraljica Kristina († leta 1689.), katere spomeník vidiš v cerkvi Sv. Petra pri prvem stebri na desni strani. V palače prvem nadstropji je velika knjižnica in imenitna zbirka slik, ki napolnjuje devet sob. Za palačo se raztezajo imenitni nasadi tja góri po Janikulu, kjer je bajè stalo Martialovo letovišče. V tem vrtu kažejo tudi vedno zelen hrast, pod katerim je najrajši počival pesnik Torquato Tasso, ki leži pokopan v bližnji cerkvi S. Onofrio. Zadi za Janikulom so krasni nasadi in lepa šetališča vile Pamfili-Doria, ki so odprta vsakomur. Ravno nasproti Corsinijevi palači stoji majhna, toda jako elegantna vila Farnesina sredi lepega vrta, katero so dali sezidati bogati bankirji Chigi za papeža Leona X. V nji so krasne freske (zgodovina Amorja in Psihe), katere je izdelal Fr. Penni po Rafaelovih kartonih. Rafael sam je naslikal v drugi sobi »Galatejo na morji«, a Del Piombo Ovidove metamorfoze. V tej vili so našli ostanke starorimskega letovišča, t. j. prezanimljive sobne slike, sobni obok od sadre z vzbočenimi podobami in grobne žare od lepo izrezljanega marmorja. Vse to hrani sedaj »Museo Nazionale« blizu Dijo-klecijanovih têrm.

V severnem delu mesta nam je omeniti palačo Chigi ob trgu Colonna, kjer stanuje avstrijski veleposlanik v kraljevini italijanski; zlasti pa palačo Borghese na istoimnem trgu med Corsom in Ripetto, katero je ukazal sezidati kardinal Dezza leta 1590., a dovršil jo je papež Pavel V. ter podaril svoji rodovini Borghese. Palačno dvorišče je prav veličastno, ker ima dvojne arkade, sloneče na 96 granitnih stebrih, med katerimi so orjaški kipi Julije, Sabine in Cerere. V tej palači je tudi imenitna zbirka slik, ki sluje daleč na okolo. Poleg rodovin Colonna in Orsini, ki sta v XIV. veku zapovedovali Rimu, bili so Borghesi jedna najslavnejših rimskih rodovin, katere sinovi so zasedali celó papeški prestol. Kakor so namreč tekmovali kardinali (netjaki papežev) pri zidanji velikih palač, takó so se borile najimenitnejše rimske rodovine, katere član zasedi papeški prestol. Zató je ukazal papež Gregorij VII., da ne smé več tudi ljudstvo z duhovščino vred voliti papežev, nego jedino le kardinali; ali tudi to ni mnogo predrugačilo dejanskega razmerja.

Med novejšimi ali prezidanimi palačami se odlikujeta Barberini in Lodovisi (Boncompagni). Prva je blizu istoimnega trga (vhod iz

ulic »Quattro fontane« in je bila dovršena po Berniniji. Prejšnje dvorišče je sedaj izpremenjeno v vrt, in sredi njega stoji Thorwaldsenov spomenik (Em. Wolff). V galeriji slik sta med drugimi podobi glasovite B. Cenci (Reni) in Rafaelove ljubice »Fornarine« (od mojstra samega), ali obedve zelo poškodovani in majhne umetniške vrednosti. — Nekdanja »villa Lodovisi« je prodana in izpremenjena ter prešla na sorodnike Boncompagni, kateri so jo dali prezidati (ulice »del Friuli«). Sedaj je svojina kneza Piombinskega, ki stanuje v Folignu in izdaja osebne listke tistim, ki želé priti v njegov muzej. Najlepši kras tega muzeja je »Lodoviška Junona«, katere slavo je raznesel že Winckelmann po vsem omikanem svetu. Poleg tega velikanskega doprsnega kipa vidiš v tej zbirki še prelepega Praksitelovega Satira; umirajočega Galca, ki je zabodel najprej svojo ženo in potem sebe; Marta Lodoviškega, Ateno Promachos in velikanski kip Antonina Pija.

V zadnjem času so sezidali v Rimu prav malo vzornih palač (niti toliko ne kakor v Trstu). In tudi tiste, katere so sezidali, postavili so le iz praktičnega namena (n. pr. palačo finančnega ministerstva, pred katero stoji novoodkriti spomenik Quintinu Stelli); zato prav za prav ne pripadajo umetniškim zgradbam (primeri ljubljansko realko). Mnogo lepša je najnovejša palača »Národne banke italijanske« v Via Nazionale, ki ima vsaj na zunaj pravo palačno obliko, dasi je znotraj preračunjena za praktične namene. Nji nasproti stoji bolj oskromna palača, ki je namenjena trajni razstavi lepih umetnostij. Prvo so odprli ob letošnjih slavnostih srebrne poroke kraljeve, ali razstavljene slike ne predstavljajo nič posebnega in ne kažejo najdeželnih talentov.

Kakor smo spoznali iz tega pregleda, to so vse umetniške zbirke v Rimu v najtesnejši zvezi s palačami tega mesta. Najkrasnejša in najdragocenejša zbirka te vrste je pač v Vatikanu. Tukaj se čudimo sosebnosti klasiški skupini Laokoona in njega dveh sinov, katere davita dve silni kači. Od Michelangela dalje so se vsi kiparji in umetnoslovci bavili s tem divnim umotvorom grške umetnosti. Blizu te skupine je slavni Apolon Belvederski, ki pa je spopolnjen zelo nesrečno. Izmed mnogih Venerinih kipov je najlepša Venera Knidska, katero pa so jako nespretno »oblekli«. Dalje se čudimo v Vatikanu Zenu Otrikolskemu, Praksitelovemu Apoksijomenu in mnogo lepim kipom iz šole Polikteta in Skope. Izmed drugih umotvorov naj omenimo tu le slavnoznane Michelangelove in Rafaelove slike v Sikstinski kapeli ter bližnjih štancah in ložah. Poleg vatikanskih zbirk so najimenitnejše kapitolske (»Museo Capitolino« in »Palazzo dei Rettori«),

kjer se divimo osobito Kapitolinski Veneri in umirajočemu Galcu, pa tudi brez števila drugim dragocenim kipom. Tukaj so tudi imenitni »Fasti consulares Capitolini« in ostanki rimskega tlorisa o mestu, kakeršno je bilo za cesarjev. Tudi rimsko volkuljo (močno pokvarjen bronast kip) hranijo v teh zbirkah in v spomin čudovite rešitve Romula in Rema redé še sedaj dva mlada volka na Kapitolu. Tudi državna zbirka »Museo Nazionale« v Dijoklecijanovih termah je zelo bogata (kipi in slike iz Vestinega svetišča). Poleg omenjene zbirke v palači Lodovisi je še seosebno imenitna óna v vili Borghese zunaj mesta, kjer kažejo poleg starih kipov tudi Canovine umotvore (»Venera Paolina« in mnogo jako zavêdnih slik). Zbirka v »villa Albani« je sedaj nepristopna, ker se je nje lastnik, knez Torlonia, razprl z italijansko vlado.

(Dalje prihodnjič.)

Kaj mi je okó zmračilo.

Nemila zvezda sije mojemu življenju;
 Pri zibeli mi kuma stala je bridkost.
 Spomladno solnce sije nežnemu zelenju,
 Gorjé ogrevalo je mojo vso mladost.
 Slovó sem moral dati sreče hrepenenju,
 Porušen je do nje, uničen zadnji most.
 Gorjé, usojeno le meni, ni me strlo,
 Okó je pot življenja jasnomirno zrlo.
 Prismetil mi je žarek v srčne globočine,
 Razcvitala se ondu zlata je pomlad.
 Oj, trikrat blažen, komur svit ljubezni sine,
 A nadej ne zatre noben jesenski hlad.
 Nebó si bila duše moje, cvet planine,
 Na veke meni zdaj si zakopan zaklad.
 Na tleh ležé mi hrepenenja nade vele —
 Jeklenega poguma duši moji niso vzele!

Trenutek mi prijazna bila je usoda,
 Poslala rajski dar — prijateljsko srcé.
 Prijateljstvo mi bila zlata je posoda,
 Izlival v njo sem neizpolnjene željé.
 Ko solnca pot od vzhoda do zahoda
 Prijateljstva — sem mislil — trdne so stezé,
 A mraz požgal je vzora tudi tega krase.
 Nesklonjeno sem stal, četudi samcat zase.
 Ostala ti si, sveta moja tolažnica,
 Oj, mati, moje poezije sladki vir!
 Trpljenja mojega ti zvesta mučenica,
 Ti duše večno neizpremenljiv tir.
 Usoda, stoj!... Zaman! Ne gane nje svetnica,
 Oditi mora v kraje, kjer je pokoj, mir.
 Molčé trpim globoko, nezacelno rano,
 Dási najteže, nosim moško jo, udano!

Od svojih bed obrnil sem pogled ponosni
 Po zemlji naši, po dolinah, po bregéh.
 Tu biva rod, pripet usodi neizprosni,
 Molčéč trpin brez slobode na svojih tleh.
 Ubogi rod! Ustvarjen bedi si neznosni,
 Ustvarjen ljutim si sovražnikom v zasmeh!...
 Trpljenja národa okó mi je zmračilo,
 Srcé za vselej mi z bridkostjo napolnilo.

† Jos. Freuensfeld.

Novi Rim in ostanki starega Rima.

Spisal S. Rutar.

(Dalje.)

IV.

Rim je svetovno, kozmopolitiško in demokratiško mesto. Sedaj šteje 401.044 prebivalcev, med katerimi je 12.318 vojakov in 15.000 židov. To število pa se jako izpreminja po letnih časih. Rimljani sami računajo, da živi pozimi za dlje časa naseljenih do 100.000 tujcev v njih mestu in da v zimskih mesecih vrhu tega vsak dan pride in odide okolo 20.000 tujcev. Najbolj prezimujejo v Rimu Angleži (do 30.000), izmed katerih imajo bogatejši tudi svoje vile v »rimskih kastelih«, takó da nì poleti ne gredó iz Italije. Za temi biva čez zimo v Rimu največ Francozov, Nemcev, Rusov, Poljakov, Dancev i. dr. Zató je tukaj vse polno napisov v drugih jezikih, zlasti v angleškem (»Old England«) in francoskem, pa tudi v ruskem jeziku (»Novosti«). Na nekovem šatoru, kjer je brza fotografija, vabijo se tujci tudi v poljskem (»pau-nouvie«), češkem, španskem in arabskem jeziku. Med vsemi tujci so najdalgočasnejši in najbrezozirnejši Angleži, ki povsod zijala prodajajo in motijo zlasti po cerkvah. Ti živé čisto záse, imajo svoje hotele in nikoli ne plačajo napitnine. Sicer imajo tudi druge národnosti svoje hotele, n. pr. ameriški Angleži, Francozje in Rusi, a Nemci svoje »penzije«. Angleži in Francozje imajo celó svoje liste v Rimu, kar jim je tudi treba, zakaj italijanski listi se ubogo malo menijo za zunanji svet. V »najbolj katoliškem« mestu imajo tudi protestantje, anglikani in židje svoja svetišča ter posebna pokopališča, dà, židje tudi svoje katakombe!

Kakor je Rim pozimi živahen in hrupen, takó prazen in tih je poleti. Sredi meseca junija je po ulicah že vse tiho, in prav tam, kjer je bil pozimi najživahnejši promet, slišiš malone svoje korake. Ne le, da so vsi tujci odšli iz mesta, nego tudi vsi imovitejši domačini, ki količkaj utegnejo, otresejo mestni prah ter se preselé za nekaj mesecev v sabinske ali albanske gore. Vzrok temu ni toliko huda vročina, kolikor nezdravi mrzličasti zrak. Ta nedostatek se sicer manjša od leta do leta, ker zidajo zmirom nove hiše in ker vedno več kurijo. Kakor je znano, ogenj najbolj čisti zrak, in zató je bil že starim Rimljanom ogenj svet; netiti in čuvati so ga morale čiste device Vestalke. Vender je v okolici Sv. Pavla in Sv. Sebastijana zrak še vedno takó

nezdrav, da se poleti od tam vse izseli, celó duhovniki (redovniki); kmetom in železniškim uradnikom pa mora država kupovati kinin. Tujci izgubé o tem času najprej spanje, potem ukus, in naposled jim poide celó sapa. Niti južni Italijani ne vzmorejo rimskega podnebja; nekoliko lože se mu ustavljajo severni Italijani. Kadar odidejo vsi tujci iz Rima, tedaj prihajajo jedino še trgovci in obrtniki iz severne Italije v večno mesto.

Kakor rečeno, Rim je demokratiško mesto, in človek se kàr začudi, ko sreča tu pa tam elegantno kočijo s kočijažem, napravljenim po etiketi, in z livriranimi strežniki. Takih kočij pa je v Rimu le malo, zakaj nekdaš takó mogočna rimska aristokracija je sedaj malone popolnoma uničena in gmotno ugonobljena. Vzrok temu je zlasti preveliki luksus, katerega je razvijala, ko se je bil kraljev dvor preselil v Rim, nekoliko pa napačna spekulacija pri zidanji novih poslopij. Hoteli so zdajci ustvariti novo krasno stolico, toda pomislili niso, odkod bi dobivali kupovalcev in najemnikov. Mnogi rimski aristokratje so prišli malone na beraško palico; nekateri celó stradajo, drugi pa se potikajo po ječah, ker so prodali svojino, t. j. umetniške spomenike in zbirke, kar je po italijanskih državnih zakonih prepovedano. Drugi pa so bili toliko premeteni, da so dali napraviti ničvredne kopije; dragocene originale pa so skrivaj prodali.

V Rimu kàr mrgoli postopačev in rokomavhov; celó mednarodna tatinska družba ima tu svoj sedež. Ljudje ne delajo radi, nego če le morejo, postopajo in si izkušajo iz lahka toliko pridobiti, da se preživé od dné do dné, ali zeló siromašno, seveda. Zató ni v Rimu ni trgovine ni obrtnosti (z majhnimi izjemami). Vsi obrtni izdelki prihajajo iz gorenje Italije, in tudi trgovci so večinoma od tam domá. Rimljan živí le od tujcev, in čim več blagá te vrste pride v Rim, tem bolje je za tamošnje domačine. V tem oziru je ohranilo rimsko ljudstvo še vedno svoje staro svojstvo: zadovoljno je, če dobí »panem et circenses«. »Panis« pa obseza mnogovrstne potrebe vsakdanjega življenja, med drugim tudi čevljičke. Vsaka Rimljanka, bodisi še takó majhna, sramuje se hoditi bosa, in zató se v Rimu jako čudijo, videč tuje romarice, ko hodijo bose po cerkvah. Ker pa nižje ljudstvo nima s čim kupovati obuvala, zató mora municipij ali pa celó država siromašnim ženskam kupovati čevlje. Tudi v Dubrovniku v Dalmaciji nikoli ni videti bose ženske. Ko pridejo kmetice iz okolice do mestnih vrat, obujejo si čiste nogavice in čevlje, predno stopijo v mesto. Jednako se je godilo še pred dvajsetimi leti na Tolminskem in se godí še dandanes v Trenti. Tukaj lahko vidiš ženske, prihajajoče

k maši z obutvijo v rokah, toda ko pridejo blizu cerkve, obužejo si lepo oprane nogavice in čevlje, namazane z mastjó.

Tudi nekaj divjega značaja je ostalo Rimljanom še iz starih časov. Maščujejo se krvavo za vsako malenkost, in zavratnega klanja menda ni nikjer toliko kakor baš v italijanski prestolici. Ali jim je ostalo tudi kaj telesnih svojstev, tega si ne upam razsoditi. Gotovo je, da so Rimljanke prav lepega, celó klasiškega obraza, kar se v drugih italijanskih mestih opaža prav poredkoma. Tudi okoličanke imajo prav ljubke, nežne obraze, vsaj dokler so mlade. Njih mičnost še posebej povzdiguje njih slikovita nošnja, pisano krilo, kratek in zeló ozek nedrec ter lepo zapregnjena ruta na glavi. Takó lepo opravljene pa so le takrat, kadar pridejo v mesto; na kmetih je vse ljudstvo podobnejše ciganom (tudi kar se tiče nadležnosti) in stanovanja tudi niso boljša od ciganskih. Prostori za živino in ljudi niso ločeni, kakor ne med dalmatinskimi Vlahi, ob čemer se tolikanj spotikajo naši kulturonosci. Poleg mičnih okoličank, ki prodajajo cvetice in šopke po ulicah, opaziš v Rimu še jeden, jako čedno opravljen stan, to so »stiratrici«, perice in gladilke perila, ki imajo svojo delavnico pri tleh na ulice, kakor vsaka druga prodajalnica.

Zlasti pa je Rimljanom ostal njih stari ponos: »Romanus sum!«. Zató razločujejo vedno »Romano de Roma« in »Romano fuori delle mura«; te poslednje zmatrajo že za nekaj nižjega. V svoji širokoustnosti govore o stoterih mestih (»cento città dell' Italia«) in stoterih rekah (»cento fiumi«), a pri tem si morajo izposoditi tudi nekaj avstrijskih mest; mnoge italijanske reke, katerih imen se morajo učiti celó naši srednješolci (n. pr. Garigliano, Volturno), pa nimajo več vode nego goriška Soča. V svojem ponosu rabijo Rimljani takšne izraze ki sicer niso obični drugje po Italiji, n. pr. »est locanda« (= si loca, daje se v najem); »est, est, est« (= tu se prodaja posebno dobro vino); »latrine« (= cessi, stranišča), »vettura« (drugje govore »legno, vagone« = voz) i. t. d. Tudi so do cela uverjeni, da je v Rimu vse mnogo boljše, lepše in popolnejše nego po drugih mestih.

Ker Rimljani malo delajo, zató ljubijo zabavo, sport in politiko. Poleg mnogih ljudskih veselic in tombol pod milim nebom prirejajo pogostoma razsvetljave, umetalne ognje (girondole) in cvetiške večere (»festa dei fiori«), pri katerih pa navadno najbolj pogrešaš ravno cvetic. Pogostoma jahajo in tekajo s konji za stavo, streljajo v tarčo (vsako nedeljo in vsak praznik) ter se vozijo daleč na biciklu (tudi ženske). Samó za veslanje nimajo Rimljani nikake prilike. Vsi njih razgovori se sučejo večinoma okrog politike, in ta jim

mnogokrat hudó razgreje glave. O Avstriji nečejo ničesar slišati, zánje je niti ni (*«L'Austria è disfatta»*). Trdijo, da niso sklenili trojne zveze z Avstrijo, nego samó z Nemčijo, in če je ta tudi z Avstrijo sporazumljena, to jih nič ne briga. Ko je bil nemški cesar v Rimu, govorili so nam vedno: *«E venuto il vostro imperator!»* Na svojo vojsko, zlasti na svoje bojno brodovje so Italijani neizrečno ponosni. Poslednje je res ne le primeroma, nego tudi absolutno prav dobro, toda potrosili so tudi zánje brezštevilne milijone lir. Poleg lepega števila velikanskih oklopníc imajo nad 150 torpedovk. Brodovje je torej lepo, ali ravnati ne znajo ž njim, in najprej jim nedostaje izurjenosti in discipline.

Vse ulice po mestu so sedaj popolnoma snažne, in tudi v ozkih stranskih ulicah ni nič smetlj. Pred desetimi leti pa je bilo to še vse drugače; takrat ni smel nihče po ulicah hoditi brez skrbí, da ne pride kàj od zgoraj. Ljudje sami pa niso kàj čisti, in lahko bi se reklo o njih: Zunaj *»hej«*, znotraj *»fej!»* Po sobah imajo povsod marmornat pod, ker se lože opere in ker se na njem ne zaredí golazen kakor med deskami. Vender pa je golazni povsod dovolj, ker premalo skrbé za snažnost. — Sosebno čudno je videti cele čede kozâ, katere priženó pastirji vsako jutro iz okolice v mesto ter jih razpostavijo v manjših tolpah po raznih trgih, čakajoč, da pride kdo mleka kupit. Potem pomolzejo koze v pločevinaste posodice, kolikor kdo mleka zahteva. Proti deveti uri odženó koze iz mesta zopet na pašo. Izvestno ne vzmore vsa Trenta toliko kozâ, kolikor jih vidiš v Rimu vsak dan. (Vidite torej, iz Rima v Trento ni kàj daleč, in razloček med obema krajema ni velik!). Tudi krav je dovolj v Rimu, in sicer jih redé in krmijo v pritličnih hlevih sredi hiš in pri vratih, ki držé na ulice. (Ubogim Vlahom se pa kàj takega zameri celó na kmetih!) Z mlekom je torej Rim dobro preskrben.

Na vsakem oglu, v vsakem kotu in količkaj razširjenem delu ulic je vse polno kioskov in lopic, v katerih prodajajo razne pijače, smodke, vžigalice, cvetje, časopise i. t. d. Vsaka vrata, ki držé na ulice, imajo svojo posebno hišno številko, tudi če ostanejo vedno zaprta in nepristopna. Na vsakem količkaj važnejšem poslopji in spomeníku in na vseh mestnih vratih vidiš vdolbeno ime tega ali ónega papeža, ki je dal to ali óno postaviti ali popraviti. Tako je dal papež Pij IX. celó na Kolosej postaviti svoje ime, ker je ukazal tam popraviti nekaj stopnic. Mnogokrat najdeš rokodelce na ulicah, ko opravljajo svoje delo, zlasti po ónih ulicah, kjer se malo vozi. Sosebno pa razpostavljajo trgovci svoje blagó pred vrata na ulice, takó da se

morajo pešci vedno ogibati. Vse ulice so polne kričečih prodajalcev in nadležnih ponujalcev. Zlasti sitne so male prodajalke cvetic, potem fantiči, ki svetlé čevlje (»lustrascarpe«), in razni berači, ki ponujajo »sto voščениh vžigalic jeden sold« (= 5 centimov). Ali tudi zelenjavo, sadje, jagode, kislo vodo i. t. d. prevažajo po ulicah in vse to ponujajo vsakomur, kdor gré mimo. Nekaj posebnega je to, da ima vsak takšen prodajalec svoj poseben glas, nekovo svojstveno zatezanje in petje, da ga drugi že od daleč spoznajo po glasu, tudi če ga ne vidijo in ne umejo, kaj kriči.

Pravo življenje po ulicah pa se razvije šele proti večeru in traja pozno v noč. Tedaj se vse oživi, vse je kakor elektriško; kočije in vozovi švigajo po ulicah, in človek mora dobro dobro paziti, da ga ne povozijo, ker kočijaži premalo pazijo ali pa zakričé svoj »hel« šele potem, ko so človeku že za petami. Časih vozijo nalašč za človekom, da bi ga prisilili, naj séde na voz. Pravi Rimljan, zlasti ženska, ne hodi rad peš, nego si rajši najame voz, če ima le količkaj drobiža. Za pešce pa je silno mučno in tudi nevarno ob takih urah hoditi po obljudenih ulicah. Na oglih, kjer je promet soseben živahen, morajo čakati po več minut, predno se jim posreči predreti nepretrgano vrsto vóz, zlasti če so ti namenjeni proti kolodvoru. Izmed neprestanega drdranja in ropotanja kočij in omnibusov se slišijo hreščeči ali zvižgajoči glasovi raznašalcev raznih listov, ki izhajajo vsak večer. Ti raznašalci imajo od vsake številke, katero prodadó, pol solda in zató jih neutrudno ponujajo in silijo. Navadno hvalijo svoje blagó s tem, da naznanjajo važno sejo v parlamentu, nenavaden dogodek ali večjo novico iz inozemstva. Ko nekoliko utihnejo, slišijo se tem bolj hripavi glasovi »Cento cerini un sold!«

Rimljanom je veliko do zunanosti, do javnih demonstracij. Kakor razobesijo pri slavnostih vse polno zastav (nekdo je dejal, da imajo v Rimu več zastav nego robcev), takó praznujejo cerkvene praznike s premnogimi svečami. Sicer pa praznujejo sedanji Rimljani praznike prav malo, in tudi ob nedeljah vidiš, da delavci javno delajo. Cerkve so slabo obiskovane in zató naredé slab vtisek; večinoma vidiš po njih le ženske in onemogle starčke, mladino prav malokdaj. O praznikih, zlasti o procesijah, prižgó vse polno sveč, katere po službi božji podarijo cerkvi. Soseben na božjih potih prinese ljudstvo vse polno sveč. Prav takó teatrališki so tudi izprevodi, zlasti cerkveni. Najprej gré dolga vrsta črno oblečenih móž s krinkami na obrazu in dolgimi žvenketajočimi molki ob boku ter s svečo v roki. Za njimi stopajo razni redovniki s svojimi križi. Pred krsto nosijo na blazincah vse

rede ali javne znake pokojnikove ali pa deviški venec pred samici. Za krsto prihaja premnogo vencev na raznih vozéh. Če spremlja godba truplo otrokovo, tedaj igra zgolj poskočnice in vesele koračnice. Nekaj posebnega so tudi civilne poroke v municipijski palači na Kapitolu, ki se vršé vsako nedeljo med 11. in 12. uro. Nevesta s svojimi družicami se pripelje v cerkev prav takó napravljena kakor pri nas, in zijajočih žensk je tudi dovolj, le da ne smejo v poročno dvorano, nego morajo čakati zunaj. Namesto oklicev rabijo javna naznanila tistih oseb, ki se želé poročiti, in ti napisi so razobešeni pred poročno dvorano, kjer morajo zglašati tudi vse novorojence in mrtvece.

(Konec prihodnjič.)

Pri vinu.

Deklè, še jedno čašo!
Oživi družbo našo,
Opij nas z vincem dobrotljivim,
Pobratí z duhom lahkoživim.

Opij i srce moje,
Da radostno zapoje,
Pozabi bridke bolečine;
O daj, da ga otožnost mine!

Še jedno čašo! — Hvala,
Ti milostna si, zala —
Prišli so v vas duhovi vinski,
Igrajo z nami se detinski.

Zvené nam polne čaše,
Srcé prepeva naše —
In ž njimi duša moja toži
O divni, a zveneli roži.

J. Š.

Krvava solza.

Mlad junak je to govoril:
»Jokal bi nesrečnež jaz,
Da koristi dômu solza,
Ki porosi moj obraz.«

Boj krivičen v domovino
Tlačeno je privihral,
Z mečem v roki, vsak se záujo
Sin je hrabro vojskoval.

In po zmagi vsak junakov
K svojcem rádosten hití —
Mlad junak na polji — mrtev,
Solzo je prelil — krvi.

Rástislav.

Novi Rim in ostanki starega Rima.

Spisal S. Rutar.

(Konec.)

V.

ojim se, da je to predrobnostno razkladanje že utrudilo marsikaterega bralca in da mnogokdo že nestrpno vprašuje: »Kje pa je vender stari Rim?« — No, nekaj smo ga že videli na svojem potovanji po novem Rimu. Najprej se nam je pokazal steber Marka Avrelija na »piazza Colonna«, ki kaže na trakovih, poševno zavitih proti vrhu, vzbočene podobe iz boja Rimljanov z Markomani in Kvadi. Steber in podobe, vse je posneto po »Trajanovem stebru« (podobe iz daciške vojne), ki se dviga na trgu »Forum Trajanum« na levici zadi za palačo »Venezia«. Tudi »panteon«, svetišče vseh bogov (sedaj cerkev M. B. posvečena), navedli smo že nekolikokrat. To poslopje in Jupitrov tempelj v Spletu sta jedini dve poslopji, ki sta ostali izza rimljanskih časov vedno pod tisto streho. Panteon je veličastna kupola, ki je na sredi od zgoraj odprta. Skozi to jedino odprtino dobiva vse poslopje zadostno razsvetljavo, vender tudi izpodnebna mokrota pada ravno v sredo cerkve ter se po luknjicah odceja pod zemljo. Po obliki tega svetišča so sezidali mnogo drugih poslopij v Rimu in po drugih mestih (n. pr. cerkev sv. Frančiška Pavlanskega v Napolji). V panteonu sta pokopana Raffael Sanzio in Viktor Emanuel II.

Tudi mimo Angelskega gradú smo hodili že večkrat. Kakor znano, bil je to prvotno nagrobni spomenik cesarja Hadrijana (»moles Hadriani«), a papeži so ga izpremenili v močno trdnjavo, obkolili ga s štirimi bastijami in oborožili s 100 topovi, iz katerih so streljali marmornate krogle raznega kalibra, kakeršne se vidijo še sedaj na nekem dvorišči, zložene v piramide. Zvezali so trdnjavo po utrjenem hodniku z Vatikanom ter naredili v Angelskem gradu sebi in kardinalom pripravna stanovanja. Vselej, ko so se Rimljani uprli, ali pa kadar so prihruli zunanji sovražniki v Rim, umeknili so se papeži s svojim spremstvom v to trdnjavo in tu prebili marsikatero oblego. Sedanje ime je dobila odtod, ker stoji vrhu nje bronast angelj (prejšnji je bil od marmorja) z velikanskim mečem, katerega vtika v nožnice. Legenda namreč pripoveduje, da je papež Gregor leta 590. priredil veliko procesijo iz Vatikana k cerkvi »Ara coeli«, da bi mestu

izprosil rešitev od strahovite kuge. Ko je prišla procesija na most, ugledal je papež angelja, kakó je vtikal meč v nožnice, in tedaj je kuga hipoma prestala. O grobu Hadrijanovem in njega rodovine (Antonina Pija) ni sedaj več sledú. Pač pa kažejo strahovite ječe, v katerih so vzdihali Cagliostro, Benvenuto Cellini, Giordano Bruno in Beatrice Cenci, kateri je dal papež Klement VIII. (Aldobrandini) dné 11. septembra 1599. leta na Angeljskem mostu glavo odsekati. — Od ličnega nagrobnega spomenika cesarja Avgusta se vidijo sedaj le še ubožni ostanki za cerkvico Sv. Jeronima, tam, kjer se dviga ponosna rotunda »Teatro Umberto«.

Kdor pa hoče videti največ ostankov starega Rima, mora poiskati bolj skrite ulice v južnem delu sedanjega mesta. Tam na vzhodnem podnožji Kapitolina pridemo do Rimskega trga — Forum Romanum —, ki je sedaj popolnoma odkrit. Dvakrat takó je dolg kakor »piazza Colonna« in leži okolo 12 m pod sosednim površjem sedanjih ulic (le 10 m nad morsko gladino). Kdor pa misli dobiti tu kaj lepega, kaj staremu trgu podobnega, ta se bridko vara. Vse je polomljeno, vse razdejano, malone vse uničeno. Jediní slavolok Septimija Severa še stoji ves pokonci, dasi je tudi ta zeló zeló poškodovan. Poleg njega stoji še sedem korintskih stebrov Saturnovega svetišča, najstarejšega templja na foru. O poznejših svetiščih Konkordije (na čast sprave med patriciji in plebejci), Vespazijana in Tita ter dvanajstih kapitolinskih bogov (»Deorum consentium«) iz dóbe, ko se je že paganstvo umikalo krščanstvu, vidimo le še nekaj posameznih stebrov. Od templjev Kastorja in Poluksa ter Veste ni ostalo drugega nego stavbišče, kjer sta stala, prav takó od Avgustovega svetišča. »Zlati milnik« je popolnoma izginil, in od govornice (»rostra«) stojé le še temelji. Blizu nje pa se dviga steber cesarja Foke (Phokas), katerega so postavili njemu na čast leta 608. Še najboljše se pozná kameniti tlak Julijske bazilike, tistega javnega poslopja, ki je rabilo za sodne obravnave in za prodajalnice. Na tlakovih ploščah so načrtane razne podobe ljudij in živalij, potem igrače (med njimi tudi »trija« ali »špana«), kar nam dokazuje, da je mnogo postopačev polegalo po njih. Prav dobro se vidi »cloaca maxima«, katero so na enem mestu odkopali in omrežili. Še bolje je ohranjen »atrium Vestae« in bližnja stanovanja vestalk, katera so šele nedavno odgrebli izpod zemlje. Popolnoma pa so ohranjena poslopja na severni strani fora (Basilica Constantina, Carcer Mamertinus i. t. d.), ker so bila izpremenjena v cerkve ali pa so rabila za druge javne potrebe.

Od fora dalje proti vzhodu pridemo skozi Titov slavolok do Koloseja ali »Amfiteatrum Flavium«. To velikansko poslopje, ki je imelo prostora 75.000 gledalcem, bilo je takó trdno sezidano od samega rezanega kamnja, da še sedaj njega večji del stoji pokonci; le na južni strani je zeló porušeno. Kdor se popnè na vrh stopniških redov in pregleda od zgoraj dóli vse poslopje, ta šele pojmi, kakó ogromno je bilo to igrališče, kjer so gorele Neronove plamenice in kjer so afričanske zverine raztrgale toliko navdušenih kristjanov. V spomin teh mučenikov je blizu vhoda postavljen kamenit križ s popolnimi odpustki. Pred Kolosejem se vidijo ostanki rimskega vodomet (»meta sudans«), ki je moral biti podoben ónim vodometom, kateri mečejo v odstavkih voden žarek v zrak, da pada kakor skakalec nizdolu. Blizu tega vodomet stoji Konstantinov slavolok, ki pa nima več svojega najlepšega nakrasa. Zadi za Kolosejem kažejo uborne ostanke Titovih term, ki pa se ne morejo meriti z Dijoklecijanovimi, kamoli s Karakalovimi.

Najžalostnejši vtisek pa napravljajo razvaline na Palatinu. Tam, kjer je vladala nekdanja slava in mogočnost, ki se je jednačila bogovom; tam, kjer se je šopiril blišč, kras in sijaj, tam so sedaj zgolj brlogi in najpripravnejša ležišča za lisjake in jazbece, ko bi jih kaj bilo. Na jugozapadnem oglu še kažejo ostanke najstarejšega mestnega ozidja — Roma quadrata — in po dolini spodaj okolo griča, pravijo, da je potegnil Romul s plugom brazdo, ko je določeval obmirje večnemu mestu. Nekaj višje proti severu je stala Tiberijeva palača in na severozapadnem robu Kaligulova, ki je potrebovala za svoje temelje že prav močnih podzidij in obokov. Nekamo sredi Palatina je stala »domus Julia«, izvestno najelegantnejše poslopje na vsem griči. Še sedaj se čudimo njih lepim sobam s krasnimi slikami na stenah. Nekoliko bolj proti vzhodu je stalo svetišče Jupitra zmagovalca, od tega proti severu pa najstarejši tempelj Jupitra Statorja. Blizu teh dveh so bili razni trikliniji, tabliniji, ninfeji, bazilike, portiki i. t. d. Blizu vzhodnega roba se je dvigala ponosna »domus Augusta« in Neronova »zlata hiša«. Poleg nje se vleče od severa proti jugu »stadium«, katerega so šele lani popolnoma odkopali. Jugovzhodni rob je krasil »septizonium«, sedemnadstropno stolpu podobno poslopje, kateró je dal sezidati Septimij Sever. Ob južnem obronku Palatina je stala »exedra« in nekoliko dalje »paedagogion« za moško mladino. Na zapadnem podnožji še vedno kažejo prirodno otolino, kjer je báje volčica dojila Romula in Rema.

In od vse te slave, vsega tega krasa, kaj je ostalo do današnjega dne? Nič drugega nego razvaline, podrti ali okrnjeni zidovi in nekaj podzemeljskih hodnikov (kriptoportici), ki so rabili nekaj za podzidje omenjenim palačam, nekaj kot hladna izprehajališča, ko je bilo zgoraj prevroče. Na mnogih krajih takih hodnikov so imeli tudi stražarji svoja stanovanja. Sedaj so odprli od zgoraj doli preduhe v te hodnike, da dobivajo solčno svetlobo in da lahko brez nevarnosti hodijo po njih. Takih ograjenih preduhov je na Palatinu vse polno. Drugje so pa le na pol zasuti ostanki takih kriptoportikov in popolnoma podobni so že omenjenim brlogom. Tam doli spodaj na južni strani, kjer je bil nekdanj sloveči »circus maximus«, dvigajo se sedaj zgolj smrdeče tvornice, med katerimi sta skrita Janov slavalok in »forum Boarium«; a ónostran je židovsko pokopališče! Malokje najdeš še košček marmornate plošče, okrnjen kapitel ali odtrupljen del kipov. Jediná priča nekdanjega blišča so že omenjene freske v Julijini hiši. Pač hudo so se osvetile kartaginske razvaline rimskim mogotcem, in kakor Marij na ruševinah Kartagine, takó bi človek tudi na Palatinu lahko recitiral znani: »Ἐσσεται ἡμῶν!»

Na severni strani fora so se potem vrstili cesarski trgi — fora Caesarum — in sicer počenši od Konstantinove bazilike proti severozapadu najprej Vespazijanov, potem Nervov, Avgustov in naposled Trajanov trg. Od vseh teh pa se vidi dandanašnji le malo ostankov, ker so zazidani med raznimi hišami. Le ostanki svetišča Marta maščevalca (Martis Ultoris) na vzhodni strani Avgustovega trga se poznajo še precēj dobro, in »Basilica Ulpia« na Forum Traiani je odgrebena do tal, vsaj v svojem srednjem delu. Vsi ostali deli tega največjega cesarskega trga so nekaj skrite pod hišami, nekaj pa še pod zemljo. Nad njim se dviga srednjeveški stolp »Torre delle Milizie«, ki stoji baje prav ondu kakor Neronov stolp, s katerega je ta okrutnež gledal, kakó gorí Rim. Med tem stolpom in Kvirinalom so odkopali leta 1873. ostanek nekdanjega rimskega ozidja, ki je bilo izvedeno za Servija Tulija. In koncem Kvirinala so stale preimenitne Dijoklecijanove terme, ki so bile tolike, da stojé sedaj na njih stavbišči štiri cerkve, ločene druga od druge, in še mnogo drugih poslopij, v katerih so sedaj šole, sirotišnica, národni muzej i. t. d. Od starega poslopja pa je sedaj videti le malo, takó da lajik nikakor ne more spoznati prvotne oblike teh term. Nasprotno pa so Karakalove terme ob cesti Sv. Sebastijana ohranjene še precēj. V njih vidimo ne samó lepa mozajiška tla, nego tudi lahko razločujemo posamezne oddelke nekdanjega kopališča, n. pr. frigidarium, tepidarium, calidarium, sudarium i. t. d.

To je vse, kar se je večjega ohranilo od starega Rima. Omenili bi lahko še nekaj manjših spomenikov, n. pr. jedne strani Neptunovega svetišča blizu panteona (tam kjer je sedaj borsa), Pompejevega in Marcelovega gledališča blizu palače Orsini, Fortuninega in Solncevega svetišča blizu mosta »Ponte rotto« (stari »pons sublicius«) i. t. d. Ali vse to nam ne podaja nikakeršne celotne slike, in pri marsikaterih tukaj omenjenih poslopjih niti ni dognano, čemú so bila, odnosno komú so bila posvečena. Vse druge zgradbe nekdanjega Rima pa so ali popolnoma zazidane, ali pa takó porušene, da se njih ostanki ne dvigajo nad sedanja tla. Pač ogromna je morala biti moč in neopisna besnost sovražnikov, ki je razdejala takó trdna, skoro v skalo izpremenjena zidovja in razbila meter ali še bolj debele granitne stebre! Še žalostnejši pogled se ti pokaže na véliki cesti stare Italije, »Via Appia«, ki drži iz Rima mimo Sv. Sebastijana naravnost tja dóli proti Albanu. Ob tej cesti je stalo vse polno nagrobnih spomenikov, t. j. večjih ali manjših zgradb razne oblike in razne višine, kakeršne vidiš tudi sedaj na italijanskih pokopališčih. Večinoma so bile te zgradbe podobne majhnim svetiščem, štirioglatim in okroglim, ali pa piramidam. Najimenitnejši tak nagrobni spomenik je bil Cecilije Metele, majhna rotunda, ki se je ohranila še precěj dobro. Še imenitnejše pokopališče je bilo nekoliko dalje pri takó imenovanem »Torre Borgiana«, ker so tu pokopavali sežgane in cele mrličé, najprej pagane, potem pa kristjane na zasebnem zemljišči, ki se je izpremenilo pozneje v javno.

Da bode slika o nekdanjem Rimu popolnejša, naj dodam še nekaj malega o katakombah. Katakombe niso bile iz početka nič drugega nego peščene jame, »arenaria«, zakaj i stari i sedanji Rimljani so kopali pesek pod zemljo, in da se jim strop ni udrł, pustili so časih pokončen steber za podporo. V te jame so pokopavali prvi kristjani svoje mrtvece od I.—V. stoletja. Skoro so začeli dolbsti tudi nove jame, napravljali so podzemeljske sobice (»ebicularia«), okolo katerih je bilo vse polno ponar, namenjenih za sarkofage. Dalje so izdolbli ozke hodnike (dve osebi gresta komaj vzpored po njih) in po teh so pokopavali svoje mrličé kakor plasti drugega vrhu drugega v desetih do dvanajstih vrstah. Ko že ni bilo prostora, kopali so še dalje hodnike, ali ker jim je bilo predaleč, da bi izkopano tvarino spravljali na dan, zasipavali so sproti stare hodnike, ko so kopali nove. Da se jim strop ni udrł, napravili so tu pa tam zidane stebre, in sicer okolo mrtvaških krst, ki so takó ostale zazidane in skrite. Te zazidane grobe in óne po zasutih hodnikih sedaj raziskujejo in jedino v njih še dobé kàj izvirnega, ker so vse druge katakombe Gotje

popolnoma razdejali. Grobe so stari kristjani zapirali spredaj z marmor-natimi ploščami, katerim so vdolbli ime in stan dotičnega pokojnika, sosebn pa monogram Kristov ali drug simboliški znak krščanski. Te plošče so sedaj večinoma pobrali iz katakomb in jih prenesli v Lateranski muzej, takó da se ni treba nikomur truditi po tesnih katakombah. Vse sobice pa so bile slikane, in sicer kažó te podobe razne svetopisemske dogodke, n. pr. čisto Suzano, daritev Abrahamovo, tri mladeniče v zakurjeni peči, M. B. z detetom in preroke i. t. d. Mnogokrat se vidi tudi vsa družina pokojnikova, in nad njo plava podoba, ki moli proti nebesom (imenujejo jo »orans«), t. j. duša rajnikova, ki prosi vzveličanja ostalim rodovincem.

Rim ima torej žalostno minulost in neveselo sedanost. Pri vsakem koraku skozi »večno mesto« smo bolj iznenadejani, razčarani. O nekdanjih Rimljanih z njih neukrotno voljo in neizprosno krepostjo ni sedaj ni duha ni sluha. Tudi staroslavni Tiber ni nič drugega nego leno tekoča kaluža, ki ne more navdušiti nikogar. Po vseh mnogobrojnih zbirkah ne opaziš ni jedne cele, nepoškodovane sohe (izimši kapitolinsko Venero, katero so našli zazidano nekje v vrtni pregradi) in skoro niti jednega izvirnega kipa starih mojstrov (izimši Laokoonovo skupino, ki pa je močno prenovljena, in dva, tri v národnem muzeji), vse drugo so le kopije poznejših, kolikor toliko vrednih kiparjev. Vse je popravljeno in zakrpano ter navadno prav slabo obnovljeno. Vender napravljajo te skrpane stvari še vedno boljši vtisek nego strašno okrnjeni in odtrupljeni kipi, kakeršne ima »Museo nazionale«, kjer načeloma nečejo ničesar popravljati in nadomeščati.

Že Goetheju je bilo žal, da ni videl Rima v mladosti in da ga ni vodil noben razumnik po njem. In prav to priznava malone vsakdo, kdor pride v zrelih letih v večno mesto; do malega vsakomur je skoro žal, da je videl Rim in ga spoznal, zakaj ta »bridki sad spoznanja« mu uniči vse jasne podobe, vse idejale, katere si je morda še ohranil izza mladosti! —

